

Sissejuhatus

Kuigi Eestis avalikult keegi ei väida, et üks sugu on parem kui teine ja sugude võrdse kohtlemise põhimõte on meil de jure sätestatud erinevates seadustes, on sõnaühendi „sooline võrdõiguslikkus“ sisu ja tähendus veel enamikele inimestele võõras ja arusaamatu. Veelgi vähem räägitakse avalikus infoväljas sellest, et soolist võrdõiguslikkust ja naistele ning meestele võrdsete võimaluste loomist tuleb käsitleda peamise ning läbiva eesmärgina kõigi valdkondade poliitikates, sh hariduspoliitikas.

Uurimuste sotsiaalpoliitiline ja normatiivne taust

Sooline ebavõrdsus haridusvaldkonnas on silmatorkav nii õpetajate soolises koosseisus, tütarlaste ja poiste õpiedukuses ja edasijõudmises, noorte erialavalikutest kui ka kolmanda taseme haridustulemustes. Haridusstatistikast ilmneb ka, et nn. sooliselt neutraalne haridus ei taga eri soost õpilaste võrdset kohtlemist de facto – põhikoolist väljalangenute hulgas on enam kui 70 % poisse, põhikooli lõpueksamid sooritab headele hinnetele 2/3 tüdrukutest ja ainult veidi üle poole poistest; üldkeskharidusega inimeste hulgas on vaid 40 % poisse, kõrghariduses lõpetab 194 naist saja mehe kohta (see on suurim lõhe võrreldes teiste EL liikmesriikidega). Suur sooline erinevus akadeemilise teadusmaailma kõrgematel astmetel on aga vastupidine – professoritest on vaid 17 % naised¹. Eesti on Euroopa Liidus ainuke riik, kus alates 2004. aastast on vähenenud doktorikraadiga naiste suhtarv ja koos Tsehiga ka riigiks, kus on vähenenud naiste arv akadeemilise personali seas².

Hariduse eesmärk on suurendada inimese vabadust, valikuvõimalusi, autonoomiat, mida ei peaks piirama soolisusega seotud tegurid, sh. jäigad soostereotüübid ja eelarvamused. Seega on väga oluline mõista, kuidas on teadvustatud soostereotüüpide kaotamise ja soolise ebavõrdsuse vähendamise vajalikkus hariduspoliitikat ja õpetajate ettevalmistust määravate arvamusi liidrite poolt ning kuidas tajuvad nimetatud probleeme õpetajad ja koolijuhid. Senistes hariduspoliitilistes väitlustes ja dokumentides on soolise ebavõrdsuse teemat peetud vähetahtsaks. Seda vaatamata arvukatele rahvusvahelistele kokkulepetele, mis nüüd juba enam kui paarikümnet aastat ka Eesti jaoks siduvad on – sugude võrdsus on sõnaselgelt ühiseks eesmärgiks kõigile Euroopa Liitu kuuluvatele riikidele.

Euroopa Liidu soolise võrdõiguslikkuse poliitika konkreetseteks eesmärkideks on arendada ja parandada esindus- ja osalusdemokraatiat, saavutada üksikisikute majanduslik sõltumatus, võidelda naiste õigusi, vabadust ja inimväärikust piiravate nähtustega ning määratleda hariduse, teaduse ja

¹ She Figures 2009: Statistics and Indicators on Gender Equality in Science. European Commission, European Commission Directorate-General for Research. Arvutivõrgus: http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/she_figures_2009_en.pdf

² Gender Differences in Educational Outcomes: Study on the Measures Taken and the Current Situation in Europe, Eurydice, 2010. Arvutivõrgus: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/thematic_studies_en.php

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

meedia sisu ning funktsioonid ühiskonna moderniseerimisel – sooliste eelarvamuste ja stereotüüpide vähendamisel.

Allpool on toodud lühiülevaade olulisematest poliitilistest ja õiguslikest sätetest, seejärel antakse ülevaade uurimustes kasutatavatest põhiterminitest ja projekti raames läbi viidud kvantitatiivse ja kvalitatiivse uuringu eripäradest.

Euroopa riikides on kokku lepitud, et sooline võrdõiguslikkus on üldine hüve, mis toob ühiskondlikku, poliitilist ja majanduslikku kasu nii ühiskonna liikmetele kui ka ühiskonnale tervikuna. Näiteks arvestatakse ka riikide inimarengute võrdlemisel alati seda, milline on sooline jagunemine otsustustasanditel, kui suured on soolised erinevused hariduses ja tervises, milline on naiste ja meeste majanduslik staatus ühiskonnas. Seeläbi hinnatakse ka seda, kui võrd on ühiskond arenenud demokraatliku õigusriigina.

Soolise ebavõrdsuse vähenemine ei toimu iseenesest ega pole ka lihtsalt aja küsimus vaid sõltub sellest, kui suur on riikide poliitiline tahe kokkulepitut ka ellu viia.

Enam kui kuuekümnepäevase jooksul on Euroopa Nõukogu, mille liikmeks Eesti sai 1993. aastal, tegelenud inimõiguste, demokraatia ja õigusriigi edendamise küsimustega, püüdes erinevate standardite abil kujundada ühtset arusaama sellest, milline on demokraatlik õigusriik.

2007. aastal andis Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee liikmesriikide valitsustele välja soovitus³, milles on ära toodud põhimõtted, standardid ja meetmed soolise võrdõiguslikkuse saavutamiseks.

Lisaks üldistele valitsuse tegevusi suunavatele standarditele on selles haridusvaldkonna standardite all muuhulgas nimetatud näiteks järgmised:

- sugude võrdsuse põhimõtte selgesõnaline lülitamine haridust puudutavatesse siseriiklikesse raamseadustesse ning soospekti lülitamine kõikidesse hariduspoliitikasse;
- soolise võrdõiguslikkuse aspekti lülitamine inimõiguste raamistikus õpetajate esma-, ümber- ja täiendõppe programmidesse;
- regulaarne järelevalve õppekavade, õppeainete sisu, haridusstandardite, õppe- ja teadmiste omandamise vahendite, klassi- ja koolielu korralduse üle sooliste stereotüüpide kaotamiseks kõikidel haridussüsteemi tasanditel;
- regulaarne järelevalve tüdrukute ja poiste, naiste ja meeste haridussüsteemi kõikidel tasanditel osalemise üle ja selle hindamine;

Kõigis Euroopa Liidu riikides on soolise võrdõiguslikkuse saavutamisele hariduses suunatud normid kehtestatud kas üldistes naiste ja meeste võrdset kohtlemist reguleerivates seadustes (Belgia, Taani, Itaalia, Holland, Poola, Ungari, Eesti) või haridusvaldkonna seadustes (Kreeka, Leedu, Portugal, Rumeenia, Slovakkia). Enam kui pooltes riikides on lisaks üldisele võrdse kohtlemise seadusele kehtestatud ka kohustus sugude võrdsuse aktiivseks edendamiseks ja tulemuste võrdsuse

³ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus liikmesriikidele REC(2007)17 soolise võrdõiguslikkuse standardite ja mehhanismide kohta

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

saavutamiseks hariduses (Austria, Saksamaa, Hispaania, Prantsusmaa, Iirimaa, Luksemburg, Malta, Sloveenia, Taani, Soome, Rootsi, Suurbritannia, Island, Norra, Liechtenstein, Tsehhi)⁴.

Seega on enamikes Euroopa maades (v.a. Eesti, Slovakkia, Poola, Ungari ja Itaalia) olemas haridusvaldkonnas soolise võrdõiguslikkuse poliitika – kas siis riiklikul ja kohalikul tasandil või haridusasutuste endi poolt välja töötatud. Selliste poliitikate läbivaks eesmärgiks on muuta traditsioonilisi soorolle ja stereotüüpe ning võimaldada õpilastel areneda vastavalt nende endi huvidele ja võimetele olenemata nende soolisest ja seksuaalsest identiteedist.

Seadusaktide mõjude hindamist soolisest aspektist nõutakse kõigis EL riikides, samuti sugude võrdsuse kui üldise strateegilise eesmärgiga arvestamist kõigis poliitikavaldkondades, sh. ka haridus- ja teadusvaldkonnas.⁵ See, nn. soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamine (e. inglise keeles gender mainstreaming) on integreeriv strateegia, mis, lähtudes soolise võrdõiguslikkuse eesmärkidest, võimaldab ühtlasi seostada eri valdkondade poliitikate eesmärke nii, et need ei läheks omavahel vastuollu. Kui näiteks tööhõivepoliitika üheks eesmärgiks on tööturu soolise jagunemise vähenemine, aga hariduspoliitikas ei ole eesmärki vähendada haridusvalikute soolist segregatsiooni, jääb ka pilt tööturul muutumatuks.

Vastavalt soolise võrdõiguslikkuse seaduse⁶ § 10 peavad haridus- ja teadusasutused ning koolituse korraldamisega tegelevad institutsioonid tagama naiste ja meeste võrdse kohtlemise kutsenõustamisel, hariduse omandamisel, eri- ja kutsealasel täiendamisel ja ümberõppel. Õppekavad, kasutatav õppematerjal ja läbiviidavad uuringud peavad aitama kaasa naiste ja meeste ebavõrdsuse kaotamisele ja võrdõiguslikkuse edendamisele.

Eesti põhikooli riiklik õppekava⁷ ja gümnaasiumi riiklik õppekava⁸ sätestavad põhihariduse ja gümnaasiumihariduse alusväärtused, sh hoolivuse, õigluse, inimväärikuse, sallivuse, keskkonna jätkusuutlikkuse ja soolise võrdõiguslikkuse, aga nõuavad ka, et kogu õppetöö korralduses lähtutaks soolise võrdõiguslikkuse põhimõtetest. .

Märke suurenevast sooteadlikkusest on märgata ka Eesti riiklikes strateegiates. Kui varasemates Eesti haridusstrateegilistes dokumentides⁹ ei käsitletud soolise ebavõrdsuse küsimusi hariduses, siis „Eesti Haridusstrateegia 2020“ projektis on tähelepanu pööratud naiste ja meeste hariduslikule ebavõrdsusele, haridusvalikute soolisele segregatsioonile (õpetajakutse vähenemine populaarsus keskkoolilõpetajate („eriti poiste“) hulgas, õpetajaskonna feminiseerumine) kui ka koolide ja

⁴ Gender and Education. (and Employment). Gendered imperatives and their implications for women and men - lessons from research for policy makers An independent report submitted to the European Commission by the NESSE networks of experts European Commission, 2009. Arvutivõrgus:

<http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/gender-report-pdf>

⁵ Promoting Gender Mainstreaming in Schools Final report of the Group of Specialists on Promoting Gender Mainstreaming in Schools Directorate General of Human Rights Council of Europe, Strasbourg, 2004 Arvutivõrgus: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GS\(2004\)RAPFIN_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GS(2004)RAPFIN_en.pdf)

⁶ Soolise võrdõiguslikkuse seadus (2004). Riigi Teataja. <http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=738642>

⁷ Põhikooli riiklik õppekava. RT I, 14.01.2011, 1 (Vastu võetud 06.01.2011) nr 1

⁸ Gümnaasiumi riiklik õppekava RT I, 14.01.2011, 2

⁹ Õppiv Eesti (1997), Eesti haridusstrateegia (1998), Eesti haridusstsenaariumid 2015 (1998), Eesti haridussüsteemi arengukava aastani 2010 (1999), Eesti haridussüsteemi arengukontseptsioon (2000), Õpi-Eesti (2001), 21. sajandi haridus (2004)

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

Õpetajate vastutusele suurema soolise võrdsuse saavutamisel hariduses (sooliste erinevuste arvestamine ning „eriti poiste/meeste õpi- ja koolihuvi“ suurendamine). Üheks eesmärgiks on seatud väljalangevuse ja haridusliku ebavõrdsuse vähendamine.¹⁰

Sugude võrdsuse saavutamist eri taseme õppes on eesmärgina nimetatud ka Eesti haridus-strateegia 2020 sihtseisundi indikaatorite määratlemisel, seega peab ka Eestis liikuma EL haridusministrite poolt seatud sihi suunas, mille kohaselt üliõpilaskonna koosseis peaks õppima asumisel, õppimise ajal ja lõpetamisel peegeldama ühiskonna soolist koosseisu.

Eesti Arengufondi algatusel koostatud dokumendi Eesti Kasvuvisioon 2018¹¹ ühe võtmevaliku – „Ühiskonna väärtussüsteem“ raames on praeguse negatiivse tendentsina välja toodud soolise ebavõrdsuse süvenemine – soolise tasakaalu puudumine tippotsuste tegemisel, suur naiste ja meeste palgavahe, meeste lühem eluiga. Samas nähakse ette areng avatuma, kaasavama, inimväarikust tingimusteta hindava ja iga inimest enam toetava väärtusmaailma poole. See aga eeldab loobumist eelarvamustest, soolistest, rahvuslikest ja muudest stereotüüpidest, mis on omakorda võimalik siis kui mõistetakse naiste ja meeste, poiste ja tüdrukute võrdse kohtlemise põhimõtte sisu ja seda teadlikult ellu rakendatakse.

Sotsiaal-kultuuriline ja vaimne kontekst

Aastatel 1990–2008 uuringufirma Saar Poll osalusel läbi viidud maailma väärtuste uuringu ja Euroopa väärtuste uuringu põhjal võib väita, et arusaamad soorollidest on muutumas demokraatlikumaks. Üha enam on neid inimesi, kes arvavad, et nii mees kui naine peavad andma panuse perekonna sissetulekusse,¹² ligi paari aastakümne jooksul on pea poole võrra vähenenud nende vastajate arv, kes arvavad, et koolieelne laps kannatab tõenäoliselt seetõttu, kui ta ema töötab. Demokraatlikuma soosüsteemi suhtes on positiivselt häälestatud ca kolmandik elanikkonnast. Modernsemat sooideoloogiat kandvaid väärtusi pooldavad eelkõige nooremad inimesed ja pigem naised¹³.

Samas on täheldatud negatiivset tendentsi - oma väärtusmaailmadelt erinevad naised ja mehed Eestis tunduvalt rohkem kui teistes Euroopa riikides. Suur lõhe sugude väärtussuundumustes ei vähene ka nooremas põlvkonnas.¹⁴ Seda kinnitavad 2007. aastal läbi viidud Tallinna koolilõpetajate väärtuste uuringu tulemused.¹⁵

¹⁰ Eesti Haridusstrateegia 2020

¹¹ <http://www.arengufond.ee/foresight/growth>

¹² Saar, A. Muutused Eesti väärtushinnangutes aastail 1990–2008. Eesti Inimarengu aruanne 2009. Lk.110

¹³ Saar, A. Naise rolli restruktureerimine Eesti avalikus arvamuses vahemikus 1990- 2011. Ettekanne seminaril Kas õpilased või poisid ja tüdrukud, Tallinnas, 28. mail 2012. <http://www.enu.ee/haridus-ja-sugu/index.php?id=464>

¹⁴ Kalmus, V. Eesti elanike väärtusmuutused. Eesti inimarengu aruanne 2009

¹⁵ Rämmer, A. (2009). Eesti koolinoorte väärtused. Sutrop, M., Valk, P., Velbaum, K. (toim.) Väärtused ja väärtuskasvatus: Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus,

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

Eesti elanikkonna hoiakuid ja arvamusi sugude võrdsuse teemal on regulaarselt välja selgitatud soolise võrdõiguslikkuse monitooringutega^{16, 17, 18}, mis ikka ja jälle kinnitavad, et Eestis on levinud traditsioonilised tõekspidamised, mis rõhutavad soorollide ja soospetsiifiliste käitumismallide erisust, toetavad meeste domineerimist ja ühiskonna soolist kihistumist. Olenemata soost ja vanusest jagatakse nn. normatiivset arusaamist, mille kohaselt eristuvad selgelt „meeste ja naiste tööd“. Soolise võrdõiguslikkuse monitooringute tulemuste põhjal ei saa kahjuks väita, et suuri muutusi hoiakutes soorollidesse ja nende taastootmisse on toimunud nooremates elanikkonnarühmades.. Eestis peab soolist ebavõrdsust levinud nähtuseks vaid 42 % elanikest¹⁹.

Argielus käsitletaksegi sugu sageli indiviidi bioloogilise omadusena, millest lähtuvad nii käitumine kui olemise viis. Meie kultuuriruumis kehtib sügav usk sellesse, et naised ja mehed on juba sünnilt erinevate psühholoogiliste ja käitumuslike soodumustega ning et need on eelkõige ja ainult seotud reproduktiivsete funktsioonidega. Soolist ebavõrdsust näitavaid statistilisi andmeid võetakse normaalse olukorra kirjelduse, aga mitte probleemina.

Arvatakse, et meessoost olemine tingib vaid „meheliku, maskuliinse“ käitumise ja naissoost olemine nn. „naiseliku, feminiinse“ käitumise. Tavaelus räägitakse sugudest enamasti vastanduvate erinevuste kaudu. Sellise lähenemisega luuakse ühtlasi sugude hierarhiline suhe – märkamatu vihjete, sõnakasutuste ja muude tähendusmärkide abil luuakse arusaam, et naiste elumaailmaga seonduv pole nii kõrgelt hinnatav kui meestega seonduv. Soolise ebavõrdsusega seotud probleemide tõstatamist tõlgendatakse sageli meessoos süüdistamisena või sugudevahelise vaenu õhutamisenä. Nii õpilased kui õpetajad on selle ideoloogia mõjusfääris.

Selline vaimne keskkond on omamoodi nõiaringsiks. Teada on, et avalik arvamus kujuneb ja muutub tänu inimestele, kellel on võimalik seda mõjutada – eelkõige võimu esindavad isikud, poliitikud, meedias esinevad arvamusiidrid. Poliitikute pragmatism aga keelab neil tegeleda teemadega, mis laialt üldsuselt positiivseid punkte valimistel ei too.

Teadmised kui vahend arvamuste ja hoiakute muutmiseks.

Sotsiaalselt jagatud ettekujutused soorollidest ja soostereotüübid mõjutavad otseselt või kaudselt kõiki ühiskonna liikmeid, kujundades nende arvamusi, otsustusi ning käitumist. Euroopa Liidu maades on viimasel aastakümnel pööratud tähelepanu arvukatele küsimustele, mis seonduvad soolise ebavõrdsusega koolis, hariduses, tööhõives ja ühiskonnas üldiselt. Nii näiteks on otsitud vastuseid küsimustele: kuidas soolist ebavõrdsust luuakse ja taasluuakse koolis, miks koolist kukub rohkem välja poisse kui tüdrukuid, miks tütarlapsed ei vali matemaatika ja tehnoloogiaga seotud karjääri,

¹⁶ Pettai, I., Proos, I. (2003). Indikaatorite süsteem ja monitooring soolisest võrdõiguslikkusest Eestis. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, EV Sotsiaalministeerium. Arvutivõrgus:

[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/VO_monitooring/\\$file/VO_monitooring.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/VO_monitooring/$file/VO_monitooring.pdf) Sotsiaalministeerium;

¹⁷ Derman, N., Hansson, L., Heinla, E., Helemäe, J., Järve, M., Laidmäe, V.-I., Taru, M., Vetik, R. ja Võormann, R. (2006). Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2005. Tallinn: Tallinna Ülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut

¹⁸ Vainu, V., Järviste, L., Biin, H. Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2009. Uuringuraport, Sotsiaalministeerium, 2009.

¹⁹ Sooline võrdõiguslikkus EL-is aastal 2009: Eurobarometer 72.2 Eesti tulemused.

Arvutivõrgus: ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_326_fact_ee_ee.pdf, (31.05.2010).

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

miks pole lugemine atraktiivne paljude poiste jaoks, millised tegurid mõjutavad haridustulemuste soolisi erinevusi, kuidas muuta sooliselt väljakujunenud haridus- ja eriala- ning kutsevalikuid jms.²⁰

Uuringutest on selgunud, et teadvustamata soolised stereotüübid ja soorollid mõjutavad negatiivselt õpilaste valikuvõimalusi, et õpetus ja kasvatus ei ole kunagi sooliselt neutraalsed ega ka mitte võrdväärsed ja õiglased poiste ja tüdrukute jaoks ning et soolised eelarvamused, mis ilmnevad õppetöös ja klassiruumis, on kõikjal, olles enamasti ettekavatsematud, tahtmatud ja alateadlikud. Soolised eelarvamused ja oletused mõjutavad õppekavade sisu, õppematerjale, kasvatust, koolikultuuri ja õpilaste hindamist.²¹ Just meesuuringute raames on selgunud, kuidas ühiskonnas valitsevad soonormid määravad meheks ja naiseks olemise ideaaltüübid, mõjutades seejuures tugevasti haridusvalikuid²². Need hegemoonilise maskuliinsuse normid pole sugugi omased vaid koolile, aga kool võib neid kas süvendada või muuta.

Soouuringute käigus tehtud järelduste praktiliseks väljundiks on nn. **sootundlik pedagoogika** (ingl. *gender-sensitive education*) ja muudatused hariduspoliitikas, sh õpetajakoolituses, mille kaugemaks eesmärgiks on luua tingimused maksimaalseks eneserealiseerimiseks nii tüdrukutele kui ka poistele. Eesmärgiks on seega vähendada traditsioonilisi kultuurilisi piiranguid isiksuse arengule, mis tulenevad soolistest eelarvamustest, soostereotüüpidest ja soolisest hierarhiast.

Eestis on seni sooaspektile koolis/lasteaias tähelepanu pööranud üksikud uurijad. Anu Leppiman on näiteks analüüsinud ning võrrelnud Soome ja Eesti koolieelses eas poiste ja tüdrukute sooidentiteedi kujunemist mõjutavaid tegureid²³, Jaan Mikk toimetanud kogumiku, mille artiklites analüüsitakse õpikute sisu soorollide aspektist²⁴, samal teemal on valminud J. Richardsi magistritöö²⁵. Riikka Mäkinen on uurinud koolinoorte soolisi stereotüüpe²⁶, Kadri Aavik ja Kirsti Kajak analüüsinud Eesti lasteaedades esinevaid ja seal taastoodetavaid soopõhiseid eristamisi ning domineerimisallumisnähtusi, mis tingivad ka hilisema soolise ebavõrdsuse ühiskonnas²⁷, Tiiu Kuurme on avaldanud arvukalt artikleid nii avalikus meedias kui eriväljaannetes²⁸, tema juhendamisel on valminud ka

²⁰ Gender and Education. (and Employment). Gendered imperatives and their implications for women and men - lessons from research for policy makers An independent report submitted to the European Commission by the NESSE networks of experts European Commission, 2009
<http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/gender-report-pdf>

²¹ Chapman, A. Gender Bias in Education. D'Youville College. EdChange project.
<http://www.edchange.org/multicultural/papers/genderbias.html>

²² Kimmel, Michael S, Jeff Hearn and RW Connell (2005) Handbook of Studies on Men and Masculinities,; Connell, RW (2002) Gender (Cambridge: Polity Press). Thousand Oaks, CA: Sage.; Connell, R.W (2005) 'Growing up Masculine: rethinking the significance of adolescence in the making of masculinities' Irish Journal of Sociology, Vol. 14 (2): 11-28

²³ Leppiman, A. Sotsiaalse sugupoole kujunemisest eelkoolieas Eesti ja Soome võrdlusandmete taustal. Magistritöö, 1969

²⁴ Mikk, J. (Toim) Soorollid õppekirjanduses, Tartu Ülikooli Pedagoogika osakonna väljaanne nr. 12, Tartu, 2002

²⁵ Richards, J. M. (2002) Social representations of gender in the hidden curriculum of school textbooks in Estonia and England. [Magistritöö] Tartu: Tartu Ülikool.

²⁶ Mäkinen, R. Soostereotüübid Eesti ja Soome koolinoorte seas. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool, 1999

²⁷ Aavik, K., Kajak, K. Soo sotsiaalne konstrueerimine Eesti lasteaedades 7 Tallinna lasteaia vaatlusandmete põhjal: empiiriline uurimus. ENUT, Tallinn 2009

²⁸ Kuurme, T. Haridus, kasvatus ja sugupool. Raili Marling (Toim.). Sissejuhatus soouuringutesse (238 - 272). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2010; Pilguheit soolisele tegelikkusele Eesti haridussüsteemis. Marling, R.,

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

sooaspekte puudutavaid üliõpilastöid²⁹. Aktiivset diskussiooni hariduse potentsiaalset ja ülesannetest seoses sugude võrdsusega või soorollide progressiivsemaks käsitlemiseks pole toimunud.

Siiski on eesti lugejale nüüdseks kättesaadav artiklikogumik soopsühholoogiast³⁰, mis annab ülevaate erinevates psühholoogiavaldkondades kasutusel olnud ja olevatest sooteooriatest alates hormoonidest ja evolutsioonist kuni sotsialiseerimise, sotsiaalsete rollide, identiteedi ja kultuurini. Kogumiku artiklid aitavad kummutada seni kehtinud eelarvamusi ja näitavad viise ja mehhanisme, kuidas sotsiaalselt konstrueeritav sugu ja soolisus struktureerib kogu sotsiaalset maailma.

Ilmunud on ka sissejuhatav esseekogumik soouuringutest³¹. Selle artiklitest ilmneb, kuidas sugu, soolisus ja soolised erinevused uurimuste põhiliste lähtekohtade ja analüüsikategooriatena aitavad avada uuritavate protsesside sotsiaalsust ja diskursiivsust ja mõista sooliste stereotüüpide mõju struktureerimisele ebavõrdsusele. Haridusvaldkonna tänaste probleemide, sh. sooliste stereotüüpide mõju sügavamaks mõistmiseks on nimetatud kogumikus Tiiu Kuurme artikkel „Haridus, kasvatus ja sugupool“.

Nii käsikirjalised kui avaldatud soouurimuslikud materjalid on teaduskeelde toonud uusi termineid, mis aitavad sotsiaalseid nähtusi kirjeldada, mis aga kirjelduste ja analüüside paremaks mõistmiseks vajavad sissejuhatavat selgitust.

Soouurimustes kasutatavad põhiterminid

Meeste ja naiste erinevad eluvalikud on suuresti seotud ühiskonnas väljakujunenud ootustega meestele ja naistele. Need ootused ja arusaamad sugudele sobivast käitumisest on ajaloolis-kultuuriliselt kujunenud ning aeglaselt muutuvad, sest neid ei vaidlustata vaid taastoodetakse igapäevapraktikate käigus. Sellise taastootmise aluseks ja seda elushoidvaks jõuks on kehtiv sooideoloogia ning sellest tulenev soosüsteem – see reaalne tegelikkus, mida käsitletakse normaalse ning justkui etteantuna pea kõikide sotsiaalsete institutsioonide poolt – perekonnas, haridusasutustes, kultuuris, tööelus ja meedias.

Soosüsteemi³² mõistega tähistatakse neid ühiskonnaliikmete süstemaatilisi tegutsemis- ning mõtlemisviise, mis loovad, taasloovad ning õigustavad naiste ja meeste vahelisi võimusuhteid.³³

Järviste, L., Sander, K. (Toim.). Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II (127 - 137). Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium, 2010; Kuurme, T. Sird ja vasar ning sugupoolte sõda, Postimees 14.03.2009 jt.

²⁹ Kerli Rüüt, magistrikraad, 2011, (juh) Tiiu Kuurme, Soolise aspekti mõju suhtumises õpetamisse ja õppimisse, Tallinna ülikool, kasvatusteaduste instituut, koolipedagoogika osakond; Elo-Maria Roots, magistrikraad, 2011, (juh) Tiiu Kuurme, Ürgjumalannast kaasaegse kooli sugupooleni: naise kuvandi muutumine katoliku doktriini mõjul ning selle võimalikke peegeldusi kaasaegses eesti koolis, Tallinna ülikool, kasvatusteaduste instituut, kasvatusteaduse osakond; Tiina Pihlak, magistrikraad (teaduskraad), 2007, (juh) Tiiu Kuurme, Õpetaja tegevus poiste toimetuleku mõjutajana soolisest aspektist lähtuvalt, Tallinna Ülikool.

³⁰ Eagly, A.H., Beall, A.E., Sternberg, R.J. (Toim.) Soopsühholoogia. Sugupoolte psühholoogia Külim, 2008

³¹ Sissejuhatus soouuringutesse. Marling, R. (Toim). Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011

³² Erinevad uurijad kasutavad ka mõisteid nagu *sooleping* (Hirdman) Vt. Norlander, K. Some reflections on gender relations. Paper, presented at Gender and Power in the New Europe the 5th European Feminist

Soosüsteem on sotsiaalne konstruktsioon, mis püsib ainult tänu sellele, et on ühiskonnas heaks kiidetud ja vastavalt sellele ka käitatakse. Seda protsessi nimetatakse soosüsteemi taastootmiseks. Soosüsteemi taastoodetakse eelkõige soorollide, soostereotüüpide ning sooideoloogia abil. Just nn. taastootmise käigus on soosüsteem alati enam või vähem muutuv (struktuursete muutuste tõttu) ja muudetav (subjektide ja poliitikate poolt). Soosüsteemi taastootmine on tihedalt seotud inimeste mentaliteedi, mõttemallide ja keele kui ühe mõtlemisvahendiga.³⁴

Sugu kui ühiskonna põhikategooria pole ainult sotsiaal-demograafiline tunnus, mille alusel saab ühiskonnaliikmed kaheks enam-vähem võrdse suurusega grupiks rühmitada. Soo mõistega ei tähistata ka ainult bioloogilisi erinevusi, mis on kaasasündinud ja muutumatud. Soo mõiste tähistab ka seda, kui anatoomilis-füsioloogilistele erinevustele on liidetud terve komplekt omadusi ja soorolle, mis määravad naiste ja meeste käitumise, mõtlemise ja võimaluste erinevuse ning nendevahelised sotsiaalsed suhted (ühiskond dikteerib, millised peavad olema naised ja millised mehed). Nende kahe külje eristamiseks kasutatakse sageli **bioloogilise soo ja sotsiaalse soo** mõistet. Nii võib öelda, et soo mõiste sotsiaalse tähendussisu konstrueerib ühiskond, sh sotsialiseerimisagentide tegevus, sotsiaalne praktika ning sotsiaal-poliitiline kontekst.³⁵ Sugu on sotsiaalse klassiga võrdväärne kategooria, sest määrab suures osas ära ka selle, millise hariduse inimene saab, millise elukäigu valib, millise töö ja millise palga saab. Ei ole mingit reaalse elu valdkonda, kust soo kategooria puuduks või kus see, kas inimene on naine või mees, ei mängiks mingit rolli. Sooline eraldatus ja kihistumine, sugudevahelised suhted ja neid kujundav ideoloogia on seotud sotsiaalse struktuuriga ja avaldab mõju nii majandusele, sotsiaalsetele suhetele, haridusele, kui ka poliitikale jne.³⁶ Seega on sugu ka sotsiaalset struktuuri kujundav kategooria.

Sooideoloogia on kogum ideid, hinnanguid, väärtusi, hoiakuid, mis peamiselt eristab naiste ja meeste töölaseid ja ühiskondlikke rolle, neid vastandab ning ühtlasi erinevalt väärtustab. Sooideoloogiad kui uskumuste süsteemid seletavad, miks ja kuidas naised ja mehed üksteisest erinevad; määravad nende erinevuste alusel naiste ja meeste erinevad (ja tingimata ebavõrdsed) õigused, vastutused, kohustused ja võimalused, piirangud ja tasud, enamasti ka õigustavad halvustavaid reaktsioone

Research Conference August 20-24, 2003 Lund University, Sweden Umeå University, Sweden; *sooline kord* (Connell, R. . 1995. Masculinities. Cambridge, Polity Press; Sydney, Allen & Unwin; Berkeley, University of California Press. Second edition, 2005.) või

soorežiim (Pascal, G., Kwak, A., Gender Regime in Transition in Central and Eastern Europe Bristol, Policy Press, 2005).

³³ Plicher, Jane; Whelehan, Imelda. (2004) Fifty Key Concepts in Gender Studies. Sage Publications Ltd, London, lk 61.

³⁴ Norberg, A., Pajumets, M., Papp, Ü. jt. Soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise strateegia käsiraamat. Sotsiaalministeerium, Tallinn, 2006.

http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/V2ljaanded/Publikatsioonid/2006/SV_strateegia.pdf

³⁵ J. Butler väidab, et sugu on üksnes ja alati performatiivne. Inimesed omandavad oma soo läbi nn soonäitemängude (soo pereformatiivsus), mis lõpuks saab küll osaks nende identiteedist ning seda oma sooidentiteeti tajutakse loomulikuna, kuid reaalsuses on sugu (nii sotsiaalne kui bioloogiline) kultuuriliselt konstrueeritud. Judith Butleri nn. soo performatiivsus teooria toetub arusaamale, et sotsiokultuurilist reaalsust, sealhulgas (bioloogilist) sugu (sex) luuakse ühiskonnas keele, žestide ja kõikide sümbolsete ühiskondlike märkide kaudu. http://et.wikipedia.org/wiki/Gender_Trouble

³⁶ Norberg, A., Pajumets, M., Papp, Ü. jt. Soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise strateegia käsiraamat. Sotsiaalministeerium, Tallinn, 2006.

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

teisitimõtlemise suhtes.³⁷ Nii nagu kõiki sotsiaalseid suhteid ja sotsiaalseid struktuure luuakse, konstrueeritakse, kinnitatakse, normaliseeritakse, hinnatakse ja õigustatakse teksti ja kõne sees ning nende abil, antakse ka sooideoloogiat suures osas edasi teksti ja kõnega või muude sümbolitega. Sooideoloogia on kodeeritud keelekasutusse, viisidesse, kuidas arutletakse ja soolisusega seotud nähtustele reageeritakse ja mille soolist kallutatust tavakasutaja enamasti ei taju. Kuna ka mõtlemisel kasutavad inimesed keelt, ongi kõige raskem valitsevat sooideoloogiat ilma spetsiaalse ettevalmistuseta objektiivselt ja ratsionaalselt analüüsida.

Nii toimubki patriarhaalse ideoloogia kehtestamine nii õpetajate kui haridusametnike, aga ka õpilaste poolt märkamatu, mõtlemata üldse sellele, mida see kaasa toob ja kuidas isiksuste või ühiskonna arengule mõjub.

Soostereotüübid on ühiskonnas ühiselt jagatud uskumused ja eelarvamuslikud hoiakud, mille alusel teatud omadused omistatakse indiviididele nende soolise kuuluvuse alusel – lihtsustavad ning liigselt üldistavad uskumused naiste ja meeste iseloomulikest joontest, neile sobivatest rollidest, ametitest jms. Soostereotüübid kannavad alati endas ka väärtushoiakuid. Diskrimineerivaid stereotüüpe iseloomustab lihtsustatus – eelarvamuslik ettekujutus naiste või meeste kui sotsiaalse grupi kohta. Soostereotüüpide abil taandatakse sugupoole kõikvõimalikud omadused üksikuteks tunnusjoonteks, kusjuures eeldatakse, et need omadused iseloomustavad kõiki mehi ja naisi, sõltumata nende individuaalsetest eripäradest

Stereotüübid on nii sügavalt juurdunud, et inimesed ei märka nende olemasolu ega seda, kuidas nad mõjutavad nende taju ja tegevusi. Soostereotüüpide abil võetakse omaks teatud soolisusega seotud müüdid, mis vastavad ühiskondlikele ootustele. Stereotüübid on nii püsivad, et neid ei kalduta kummutama ei loogiliste arutelude ega muude tõenditega. Kehtivad soostereotüübid mitte ainult ei kirjelda, vaid juhivad naisi ja mehi valima ka vastavaid elustrateegiaid, käitumisstiile, suhteid teistega. Sellised suhteliselt püsivad ettekujutused on indiviidi jaoks nagu etteantud etalonmudelid, millega peab ennast kohandama. Stereotüübid piiravad mehelikkuse ja naiselikkuse teistlaadsetena konstrueerimise võimalusi, surudes need kitsasse sooraami. Nii säilitavadki soostereotüübid olemasolevat soosüsteemi.³⁸ Soostereotüübid on nn. seksismi – uskumuse, et üks sugu on vähemoluline ja -väärtuslik kui teine, põhisisuks ja väljenduseks

Stereotüüp on diskrimineerimise põhjus, kui grupile omistatud tunnuste alusel otsustatakse üksiku inimese üle. See stereotüüp on ühiskonnas negatiivse tähendusega, see on sildistav ja alavääristav, selle abil näidatakse (hoitakse alal) domineerimis-allumissuhteid (e. võimu) ning see asetab ühed inimesed ebasoodsamasse olukorda kui teised.

Soorolli stereotüübid on soolisi erinevusi rõhutavad üldistused, mis dikteerivad nn. sobilikke maskuliinseid ja feminiinseid käitumismalle – soole sobilikke tegevusalasid, füüsilise ilu standardeid, suhtlemisviise jms.

Soorolli mõistega tähistatakse sellist kultuuriliste ootuste kogumit, mis määrab ära, kuidas antud ühiskonnas tuleb naisel ja mehel käituda ja/ või millist käitumist peetakse teatud ajaperioodil neile

³⁷ Ibid

³⁸ Cranny-Francis, A.; Waring, W. Et al. Gender Studies: Terms and Debates. Palgrave MacMillian Ltd. Great Britain, 2003 p140–141;

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

kohaseks.³⁹ Sooroll on samuti kultuuriliselt konstrueeritud. See, mida peetakse omaseks ja kohaseks meestele ja see, mida kohaseks naistele, on pidevalt muutuv, seega ka muudetav. Naiseks ja meheks olemine on erinev erinevates situatsioonides, eri kultuurides, eri ajalooajaperioodidel, eri põlvkondades. Ka naiselikkust ja mehelikkust konstrueeritakse läbi kogemuste ja sotsiaalse suhtlemise pidevalt. Aeg-ajalt mingeid käitumisaspekte ja seisukohti muudetakse tänu muutunud tegelikkusele, kogemusele või ideedele.

Feminiseerumise mõistel on eri valdkondades erinev tähendus. Sotsiaalteadustes tähendab see eelkõige naiste liikumist eri- ja kutsealadele, kus varem on domineerinud mehed ning muutusi ühiskonna arusaamades, mille kohaselt neid soorolle hakataksegi tajuma iseloomulikuna naistele. Mõistega tähistatakse ka muid nähtusi ja protsesse, kus on naiste arvuline ülekaal (nt. vaesuse feminiseerumine). Hariduse feminiseerumine tähendab naissoost isikute ülekaalu õpetajate, aga ka kolmanda astme hariduse omandajate hulgas, mitte seda, et hariduse sisu või kasvatusmeetodid oleksid muutunud „pehmemaks“ e. feminiinsemaks.

Projekti: “Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks” raames läbiviidud uuringutest

Käesoleva projekti raames läbi viidud uuringute eesmärgiks oli välja selgitada eelkõige need barjäärid ja hoiakud, mis võivad olla takistuseks järgmise põlvkonna paindlikematele rolli- ja erialavalikutele ning toimetulekule kiiresti muutuv maailmas. Läbiviidud uuringud ei otsinud vastuseid niivõrd sellele, miks olukord selline on, vaid püüdsid välja selgitada ja kirjeldada neid arvamusi ja hoiakuid, mis takistavad muuta senist nn. soopimedat haridus- ja koolitegelikkust, tuues välja eelkõige soolisi stereotüüpe ja stereotüüpeid soorolliootusi..

Algandmete kogumine toimus nii küsitluse kui süvaintervjuude abil.

Küsimustiku koostamisel lähtuti vajadusest koguda andmeid kolme soolise võrdõiguslikkusega seotud nähtusteringi – õpetajate teadmised, hoiakud ja (soo)ideoloogiad, kohta. On teada, et küsitlused piiravad tegelikkuse nägemist kõigis selle nüanssides, ka uurijate poolt valitud keel ja sõnakasutus võib olla piiravaks. Seetõttu oligi küsimuste ja vastusevariantide sõnastamisel kasutatud eelkõige Eesti ühiskonnas levinud väljendeid ja seisukohti, mitte niivõrd teoreetilisi konstruktsioone.

Tulemused võimaldavad kirjeldada kollektiivsetele ettekujutuste hetkeolukorda, statistiliselt võrrelda, kuivõrd levinud on üldised arusaamad, kes milliseid seisukohti toetavad, aga ühtlasi ka seda, kuivõrd ollakse mõjutatud avalikkuses palju kasutatud diskursustest.

Ühiskonnas levinud sooideoloogia ja erinevate huvigruppide poolt kultiveeritavad väärtushinnangud avaldavad isiklikele hoiakutele suurt mõju. Ühiskonnas laialdaselt omaks võetud ja kasutatavad väited peegelduvadki sageli individuaalsetes hoiakutes. Nii on üpris tõenäoline ka see, et kui mingit soolisusega seotud aspekti (nt. soolist palgalõhet) on piisavalt debateeritud avalikus meedias, tekivad

³⁹ Lips, Hilary, M. (1991) Women, Men, and Power. Mayfield Publishing Company, California, lk 2.

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

inimestel uued hoiakud ja arusaamad, probleemi hakatakse märkama ja teadvustama. See tõsiasi selgus ka antud küsitlusest.

Hinnangud soolisele ebavõrdsusele toetuvad küll iga õpetaja isiklikult kogemusele ja arusaamadele, aga on tugevasti mõjutatud ka väga hetkelistest teguritest ning määratud sotsiaalse grupikuluvusega – nii näiteks oli küsitlusele eelneval perioodil pidevalt avalikkuses kõneaineks õpetajate palkade küsimus, mis otseselt mõjutas küsitluse tulemusi. Meedia ja arvamusiidrite mõjul nähakse enam kui muid probleeme ka meesõpetajate vähesust.

Soolised erinevused soolisusega seotud hoiakutes võivad olla tingitud meeste ja naiste erinevast ühiskondlikust staatusest, aga ka arusaamast selle kohta, millised ettekujutused on õpetajatel endil oma sooidentiteedist.

Ühekordne arvamusküsitlus ei peegelda arvamustes toimuvaid muutusi, dünaamikat, ega sotsiaalset mõju, mis neid muutusi esile kutsunud on. Küll aga lubab väita, et õpetajad vajavad täiendkoolitusi selleks, et saada teadmisi, mis võimaldaksid sotsiaalseid tähendusloomeprotsesse mõista ja seletada. Eelkõige on see oluline selleks, et soolisuse tähendust õppe- ja kasvatustöö individualiseerimisel oma igapäevatoos arvestada. Lisaks vajatakse ka konkreetseid juhendeid nii soolise võrdõiguslikkuse olukorra analüüsimiseks kui sisuliselt võrdse kohtlemise (võrdsete võrdset ja ebavõrdsete ebavõrdset) põhimõtte järgimiseks.

Uuringu põhitulemusi tutvustab artikkel „Soolist ebavõrdsust märgatakse, probleemiks ei peeta ja lahendusi ei teata - Eesti õpetajate hoiakud ja arvamused seoses soolise võrdõiguslikkusega“.

Paralleelselt küsitlusega viisid Tallinna Ülikooli kasvatusteaduskonna õppejõud ja doktorandid läbi **süvaintervjuud haridusametnike ja õpetajakoolituse spetsialistidega.**

Algandmete kogumiseks viidi läbi süvaintervjuud, mille transkribeeritud kogutekst koosneb ligi 70 000 sõnast. Selline tekstikogum, mis sisaldab arutlusi selle üle, milliseid soolisusega seonduvaid probleeme on ühiskonnas ja koolis, mida seostatakse mõistetega soostereotüüp, võrdne kohtlemine ja sooline võrdõiguslikkus, milles ilmnevad soolised erinevused ning milles võivad peituda nende põhjused, lubaks teha äärmiselt mitmekülgseid ja erinevaid analüüse. Nii näiteks võib tekstide alusel eristada ka nn. puuduva teadusliku teadmise diskursuse, sh. väited uurimuste läbiviimise vajalikkusest, või näiteks soolisuse teemat ja selle termineid trivialiseeriva või kritiseeriva diskursuse või hoopis stereotüüpe ja müüte lammutava diskursuse. Intervjuutekstid ei ole ühemõttelised, vaid on ambivalentseid ja avatud erinevatele tõlgendusviisidele - niisiis ei tähenda tekstis sisalduvate tähendussüsteemide analüüs lihtsalt teksti mehhaanilist ümberkirjutamist, vaid teksti ja analüüsija vastastoime avamist. Diskursused ja repertuaarid on uurijate tõlgenduste tulemused. Selles peegeldub ka uurijate endi lähenemisviis, teoreetiline pagas, terminikasutus.

Keelekasutus konstrueerib kolme sotsiaalse elu välja, st. toodab ja kujundab

- 1) teadmisi, uskumusi ja väärtusi,
- 2) rühmadevahelisi suhteid ja rolle ning

3) sotsiaalseid identiteete.⁴⁰

Seega on just kvalitatiivne lähenemine tekstidele – diskursuse analüüs aidanud välja tuua varjatud tähendusi, tekstelementide vahelisi seoseid ja suhteid, ka seda, mis puudub või mida peetakse endastmõistetavaks – tähendusi, kallutatust, ideoloogiaid.

Käesoleva projekti raames analüüsiti neid tekstiosi, mis käsitlesid ühiskonna, kooli ja hariduse ning indiviidi tasandiga seotut ning kirjeldatud haridustegelaste teadmisi, hoiakuid ja sooideoloogiat alalhoidvaid stereotüüpe.

Eri tasandeid käsitlevaid diskursusi analüüsivalt on koostatud ka järgnevad artiklid: „Naised ja mehed ühiskonnas haridustegelaste pilgu läbi“, „Poiste ja tüdrukute peab-pedagoogika“ ja „Loodus on meid selliseks teinud“ ehk sooline essentsialism hariduses ja kasvatuses“.

Artiklitele eelneb ühine sissejuhatus „**Eesti haridustegelaste soodiskursus**“, mis annab ülevaate lähenemisviisist ja diskursuse analüüsist kui meetodist

Süvaintervjuude käigus saadud tekstide alusel tehtud analüüsides selguvad tähendused, mis üldkehtivaid arusaamu soosuhetest kujundavad. Nii ilmnesid intervjuutekstides stereotüübid maskuliinsuse-feminiinsuse kohta, stereotüübid sotsiaalsete rollide kohta ning stereotüübid, mis on seotud naiste ja meeste poolt tehtavate tööde sisuga. Tiiu Kuurme artiklist selgub, et tütarlaste madalamad staatust mitte ainult ei peeta normaalseks, vaid nende ebasoodsamat kohtlemist lausa rõhutatakse.

Samas võimaldavad artiklites toodud näited ka lugejail endil oma tõlgendusi luua, mõelda näiteks, milline tähendusnüanss on väljenditel „üleharitud naine ei ole taastootev“, „tütarlaste jaoks pole oluline asjade olemuse lahtimõtestamine, sest nad suudavad fakte ja reegleid ilma seletusteta meelde jätta“, või siis kriitilisemalt hinnata paljukuuldud seisukohta „Poisid vajavad teistsugust koolitust“ – (loe – paremat ja kvaliteetsemat!?). Samalaadne, pea kõiki probleeme lahendada püüdev ütlus on „poisid on poisid...“, saates avalikkusele ja poistele endile sõnumi, mis nii lubab, andestab rohkem ja annab neile mingeid eeliseid kui ühtlasi jätab ka võimaluse poiste probleemide eiramiseks või neile käegaloomiseks.

Läbiviidud süvaintervjuudest ilmneb, et soostereotüüpide kaotamise ja soolise ebavõrdsuse vähendamise vajalikkus ei ole teadvustatud hariduspoliitikat ja õpetajate ettevalmistust määravate arvamusiidrite poolt, pigem ilmnes intervjuutekstidest kehtivale sooideoloogiale vastav poiste ja meeste kõrgem väärtustamine, stereotüüpsetest hoiakutest ja väidetest rääkimata. Üldiselt ei teata rahvusvahelistest kohustustest ja eesmärkidest ega siseriiklikult kehtivatest normidest.

Kooli argielus nähakse soolisuses vaid inimeste bioloogilist omadust, mis tingib nii käitumise kui õpimotivatsiooni. Kahte sugupoolt nähakse ja eristatakse teineteisest suhteliselt selgelt erinevatena, sageli ka vastanduvatena, kuigi rõhutatakse, et „kõik sõltub õpilasest“. Küll tuuakse aga meeste domineerimise näiteid väljastpoolt kooli – osalemisena poliitikas, naiste ja meeste poolt tehtavate tööde erinevas väärtustamises jms. Sooliste erinevuste põhjendamine anatoomilis-füsioloogilistele ja

⁴⁰ Fairelough, N. Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press. 1992, p. 64

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

geneetilistele põhjustega jätabki märkamata kooli osa õpilaste sooidentiteedi kujunemisel ja/ või traditsiooniliste soorollide taastootmisel.

Kool ei saa olla koht, mis on ette nähtud rohkem poiste kui tüdrukute huvide ja harjumuste süvendamiseks. Tegemist on ühiskondliku institutsiooniga, mis toimib kogu ühiskonna huvides. Küsimus pole selles, kuidas muuta kooli vaid poistele senisest enam sobivaks. Küsimus on selles, kuidas muuta ootusi poistele, et need ei süvendaks vastuseisu ja üleolekut hariduse suhtes, sisuliselt on küsimus selles, kuidas muuta kehtivat soosüsteemi. Praegu on tekkinud paradoksaalne olukord, millest kirjutab T. Kuurme. Kool on nn. feminiseerunud, aga viib ellu maskuliinseid norme ja põhimõtteid sellise jäikusega, et ei sobi enam ei mees- ega naissoost õpilastele.

Kool kui institutsioon on üks väheseid kohti, kus saab teadlikult mõjutada ja kaasajastada suhtumisi sugudesse ja soorollidesse, lõhkuda traditsioonilisi soostereotüüpe, julgustada noori teadlikult langetama soostereotüüpidest vabasid valikuid õpi- ja tööelu kontekstis.

Selleks, et koolid saaksid täita seadusnorme ja esitada väljakutse traditsioonilistele soostereotüüpidele ja –rollidele, on hädavajalik sootemaatika integreerimine õpetajakoolitusse ja teemakohaste täiendõppe võimaldamine, aga ka suuremamahuliste ja mitmekülgsemate uuringute läbiviimine. Seni pole näiteks soolise (ja seksuaalse) identiteedi kujunemisele veel kuigi suurt tähelepanu pööratud ei õpilaste ega õpetajate puhul. RASI uurijad soovitasid juba 2005. aastal, et ühe soolise võrdõiguslikkuse alaste süvauuringute sihtrühma peaksid kindlasti moodustama õpetajakutseks valmistuvad üliõpilased, kelle tööleasumisest koolidesse sõltub paljuski see, kas kool jätkab traditsiooniliste soostereotüüpide taastootmist või luuakse seal kandepind stereotüüpsete hoiakute nõrgenemiseks.⁴¹

Loodame, et kogumikus sisalduvad artiklid aitavad algatada ka õpetajate endi keskel diskussioone traditsiooniliste soorollide piirava mõju üle ning mõista vajadust aktiivselt muuta seniseid näiliselt sooliselt neutraalseid, aga sisuliselt sooliselt diskrimineerivaid hoiakuid õppe- ja kasvatustöös.

Riina Kütt, Ülle Papp

⁴¹ Derman, N., Hansson, L., Heinla, E., Helemäe, J., Järve, M., Laidmäe, V.-I., Taru, M., Vetik, R. ja Vöörmann, R. (2006). Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2005. Tallinn: Tallinna Ülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut